

va u srednjem vijeku. H. **Mordek** je iznio hipotezu da je dokument »Dictatus d'Avranches« (1075—1085) bio sastavljen poslije smrti pape Gregorija VII. Na temelju dokumenata Kempf pokazuje da je taj dokument bio objavljen ipak za vrijeme života pape Gregorija VII i od njega potpisan. C. **Capizzi** (Fra Bonagrazia...), prigodom sedamstogodišnjice proslave II lijskog koncila, obrađuje djelovanje Bonagrazije, desetog generala franjevaca O. F. M., koji je neobično zaslužan za sjeдинjenje Grka s Rimljanima na istoimenom saboru. On je naime već ranije (godine 1272) bio u Carigradu gdje je pokušavao u ime Pape Grgura X provesti crkveno jedinstvo s Mihajlom VIII Paleologom i s bizantinskim klerom. M. **Dyckmans** studira teška pitanja o konklavama za izbor pape Urbana VI koje su prethodile velikoj shizmi. Clankopisac istražuje djela dvaju fiorentinskih pisaca, Petra de Corinis, koji se u svom djelu kune da preko jedne trećine konklavista nije htjelo Urbana za papu, i samog konklaviste Biondo, prijatelja F. Petrarke, koji je pristao uz avinjonsku stranku papinstva. J. A. **Mirus** izlaže što su branitelji papinskog auktoriteta protiv koncilijarista (osobito deset dominikanskih pisaca) iz vremena crkvenih sabora u Baselu, Fiorenzi, Pisi i Lateranu pisali o tada veoma raspravljanom pitanju o depoziciji Pape radi hereze. Svi se slažu u tome da Papa ne podliježe sudu ljudi, ali se razilaze u tome kako papa koji postaje heretik gubi papinsku vlast. Neki smatraju da papa samim time što je heretik nema više vlasti u Crkvi a neki opet tvrde da papina hereza ili njegov grijeh uopće ne tangira strukturu Crkve i nema za Crkvu nikakvih posljedica. G. **Valentini** (La crociata...) opisuje na temelju dokumenta iz venecijanskog arhiva križarsku vojnu Pija II. J. **Wicki** na temelju dosad neobjavljenih dokumenta isusovačkog Arhiva opisuje svetu godinu 1575., osobito udio Isusovaca u proslavi svete godine. Pisac pokazuje da je slavljenje jubileja 1575. godine imalo velik duhovni uspjeh za Crkvu i da je to pripremila duhovno ozračje za održavanje Tridentinskog koncila. V. **Carcel Orti** (Los despachos...) objavljuje diplomatsku korespondenciju apo-

stolskog nuncija u Madridu Brunelija i njegovih nasljednika Franka i Simeona u godinama 1847. do 1857.

Slijedi kratki prikaz W. **Gramatowskog** o najstarijem liturgijskom fundusu arhiva Kongregacije za obrede (1588—1700) i recenzije mnogobrojnih povijesnih, posebno crkvenopovijesnih djela.

A. Rebić

Fra Ivan ŠTAMBUK, **Psalmi**. Prijevod s izvornika i kratak tumač. Vlastito izdanje. Makarska 1975. Stranica 400.

U Uvodu knjige pisac ističe da je na prvom mjestu mao u vidu vjernike koji mole psalme i da mu je cilj bio vjernicima omogućiti shvaćanje nadahnute molitve. Nadalje, pisac u uvodu tvrdi da je njegov prijevod psalama s hebrejskog izvornika ali u svjetlu u kojemu su taj izvornik shvatili stari prevodioci (u prvom redu Sedamdesetorica i Sveti Jeronim). No u nastavku ovog prikaza pokazat ćemo da taj Štambukov prijevod psalama nije dobar i točan prijevod s hebrejskog izvornika, budući da se — kako ćemo u nastavku prikaza pokazati — od hebrejskog izvornika neshvatljivo udaljuje te izvornu misao hebrejskih psalama često promašuje. U Uvodu je pisac istakao i to da je imao »u vidu da su psalmi molitva i da se u prijevodu mora ići za tim da ona bude što razumljivija« (str. 4), i da je išao za tim »da recitacija psalama postane laganija i življa a po tom i ugodnija« (str. 4) a da ipak »u smislu ne izmijenimo, po mogućnosti, ništa« (4). Pisac zatim u Uvodu iznosi i neke elemente koje je potrebno znati da bismo pravilno mogli shvatiti nadahnutu pjesmu, na primjer njezinu povijesnu pozadinu, s kojeg gledišta nadahnuti pisac tretira povijesni događaj, pjesnički razvoj misli (str. 5). Poslije Uvoda pisac je dodao **Tumač riječi i izraza** koji je za razumijevanje psalama dosta koristan. Pisac svoj prijevod psalama, ističe u Uvodu, ne nagurava »odozgo« nego želi da on bude prihvaćen »odozdo« to jest da ga vjernici shvate, prihvate, njime se služe a na Biskupskoj je konferenciji odluka o službenom prijevodu psalama. Redosljed psalama nije

onaj iz Biblije nego tematski i to po temama molitve Očenaša: psalmi posvećenja, psalmi povratka, psalmi suzanjstva, psalmi Davidovi za Saulova progonstva, Davidovi psalmi: psalmi kraljevstva, Davidovi psalmi: psalmi pokornički, Davidovi psalmi: za Abšalonove pobune, Davidovi psalmi: pod konac života, Doslovno mesijanski psalmi, Narodno-povijesni psalmi. Ta raspodjela psalama je, istina, neuobičajena, ali ne ulazimo u razloge koje je za tu podjelu imao prevodilac i komentator. Uostalom, koji puta i **varietas delectat**.

Na našem hrvatskom jeziku već imamo jedan tumač odnosno kratak komentar psalama iz pera dra Celestina **Tomića** (vidi BS 1975 broj 4 str. 509—510). U veoma kratkom vremenskom razmaku, eto, dobivamo već drugi kratki komentar psalama. To je za naš mali narod neobično pohvalno, no ne radi li se o neplaniranoj raspodjeli rada. Više bismo se radovali da smo od Štambuka dobili komentar neke druge biblijske knjige, kad smo komentar psalama dobili prije dvije godine već od oca Tomića. Teško je ovdje u nekoliko redaka dati objektivan prikaz jednog takvog djela kao što je Štambukov prijevod i tumač psalama. Da bismo čitaocu pokazali vrijednost prijevoda, a možda i ispravnost prijevoda, trebali bismo svaki psalam analizirati. A to bi značilo napisati još jedan prijevod psalama, a možda i još jedan komentar psalama. No to ovdje iz više sasvim opravdanih razloga ne možemo učiniti.

Naime uza sve pohvale pothvatu i trudu fra Ivana Štambuka treba reći ovdje nešto o samom prijevodu koji je po našem skromnom sudu ne samo sasvim neobičan i čudan, sadašnjoj prevodilačkoj tradiciji tuđ, nego netočan, neispravan i težak za čitanje. Zapravo prevodilac je postigao sve suprotno od onga što je sebi postavio za cilj. Priznajemo da je veoma teško prevoditi s hebrejskog jezika, budući da je njegova sintaksa za nas zapadnjake neobična i izrazi su mu prebogati značenjem, ipak danas tako dobro poznajemo hebrejski jezik da možemo s hebrejskog jezika veoma točno i ispravno prevoditi. Imamo strogo određenu gramatiku i strogo određena pravila sintakse hebrejskog jezika (usp. glasovitu gramatiku P.

Jošion, Grammaire de l'hebreu biblique, Rim 1923 i mnoga novija izdanja poslije prvog) što treba pri prijevodu bez isprike poštivati.

Štambuk je dobro ukazao u svome Uvodu na to da treba upoznati i povijesnu situaciju u kojoj je pojedini psalam nastao da bismo ga bolje mogli razumjeti. To je doista tako. Ali on je nastanak mnogih psalama stavio u krivo vrijeme, najčešće u poslijesužanjsko vrijeme umjesto u vrijeme prije babilonskog sužanjsva, pa je tako i sam psalam krivo shvatio i krivo protumačio. Šteta što pisac nije uzeo u obzir novije spoznaje egzegeze psalama (izvrсни komentar psalama je napisao Hans Joachim **Kraus**, Psalmen I + II, Neukirchen 1961, strana 995; on često s obzirom na vrijeme postanka nekog psalma navodi mišljenje mnogih egzegeta).

Moram prigovoriti Štambukovu prijevodu onaj neuobičajeni, neispravn i za naš jezik neprihvatljiv način pisanja nekih riječi kao na primjer naziv za Boga Jahve («Yahweh») ili Jerusalem, Israel, jer je u našem jeziku već uhodano pisanje Jeruzalem, Izrael. U prijevodu Biblije (zagrebačko izdanje Stvarnost — Kršćanska sadašnjost) sasvim je pravilno pisano ime **Jahve, Jeruzalem, Izrael** i tako dalje. Što se tiče Štambukova «Yahweh» treba pripomenuti: 1. mi u hrvatskome jeziku imamo slovo J (koje se u ovom slučaju nalazi i u hebr. riječi) a nemamo slova Y. Slovo Y upotrebljavaju oni narodi (na pr. Francuzi, Englezi) koji u svom jeziku za »j« upotrebljavaju »y«. 2. Slovo »h« na kraju riječi **Jahveh** se ne izgovara pa ga stoga sasvim pravilno u hrvatskoj varijanti naziva **Jahve** ne treba ni pisati.

Ali da se ne bismo bavili tim prapovisnim pitanjima, uzmimo neke psalme kao primjer da vidimo kakav je prijevod koji nam nudi Štambuk. Uzmimo najprije **Ps 122** koji nam je svima veoma dobro poznat. Ako uzmete u ruke prijevod **Štambuka** i prijevod Filiberta **Gassa** u zagrebačkoj Bibliji, vidjet ćete i sami velike razlike. Tko je pravilnije preveo, da li F. Gass u zagrebačkoj Bibliji ili I. Štambuk u ovoj knjizi? Pogledajmo hebrejski izvornik.

Naslov psalama je **šir hamma'alôlêdavid**, što na našem hrvatskom jeziku znači **Hodočasnička pjesma Da-**

vidova. Sasvim je nepotrebno riječ **šir** prevoditi »vokalna pjesma« a nije sasvim ispravno s obzirom na kontekst psalama kao vjerske duhovne pjesme **hamma'alôt** prevesti samo kao »uzlaz«; istina, riječ doslovce znači »uzlazi« (mn.), »penjanja« ali u kontekstu ove vjerske pjesme ta riječ znači »hodočašćenja«. Psalam spada među one psalme koje su pjevali hodočasnici na putu prema Jeruzalemu; to su hodočasnički psalmi. Poslije Naslova piše da je psalam spjevan »nakon povratka iz babilonskog sužanjstva, kada se Jeruzalem počeo ponovno dizati iz svojih ruševina«... Kako se u njemu radi o podizanju hrama, to smo i njega priključili skupini Psalama posvećenja« (s. 80). S obzirom na te dvije tvrdnje treba reći ovo: 1. Što se tiče vremena nastanka psalma 122, autori se doista ne slažu: neki ga stavljaju u vrijeme poslije babilonskog sužanjstva (Duhm, Kittel), a neki ga stavljaju u vrijeme prije propasti grada Jeruzalema 587 to jest u vrijeme izraelske monarhije (H.—J. Kraus). 2. U psalmu se ne radi o podizanju Jeruzalema ni o podizanju hrama. Naprotiv, Jeruzalem stoji kao čvrsto sagrađeni grad, i hram također postoji. Štambukova tvrdnja ne odgovara onome što u psalmu nalazimo. Prema sadržaju psalma i prema njegovu rječniku doista sve više su egezeti skloni, i s pravom, da pripišu postanak tog psalma vremenu prije babilonskog sužanjstva. Iz psalma se jasno vidi da grad Jeruzalem postoji kao velebani grad i hram Jahvin postoji kao velebani hram božji. U Jeruzalem se sabiru plemena izraelska koja prije babilonskog sužanjstva postoje i sabiru se u Jeruzalemu.

Uvodni redak u hebrejskom izvorniku glasi: »samahti be'omrîm li beth Jahveh nelekh«. Doslovce i točno to treba prevesti ovako: Obradovah se što mi rekoše: »Poći ćemo u Dom Jahvin!« Stilizacija prijevoda u zagrebačkoj Bibliji je bolja i točnija nego Štambukova: »Razveselih se, rekoše mi: u Yahwehov hram idemo!« Nastavak tog retka glasi: »omdôth hajû raglenu biš'arajikh jerušalajim«, što u točnom prijevodu treba glasiti ovako: »stajahu (već) noge naše na vratima tvojim, Jeruzaleme!« Umjesto glagola **stajati** Štambuk je radije upotrijebio

glagol **počivati** (za taj glagol ima hebrejski izraz **nûh**) što nije odraz vjernosti izvorniku. No ovo dosad se sve još dade podnijeti, ali ono što dalje slijedi u Štambukovu prijevodu mnogo se teže dade probaviti i podnijeti. U Izvorniku naime slijedi: »jerušalajim habbenujah ke'ir šehubrah-lich jahdau.« Ovo treba točno prevesti ovako: »Jeruzaleme, sagrađeni kao grad, koji si združen (saliven) sa sobom zajedno« (misli se na gradski zid). Prijevod zagrebačke Biblije je točan. Ali Štambukov prijevod začudo glasi ovako: »Jeruzaleme! U grad izgrađuješ se, svi se otimlju za tvoju izgradnju«. Za ovakav prijevod nema predložka ni u Sedamdesetorici ni u Sv. Jeronimu. Ovakav je Štambukov prijevod netočan. Dakako, i tumačenje je psalama dosljedno tomu netočno: »svi bi Izraelci htjeli sudjelovati u izgradnji da mogu« (str. 81). Ali, Hram je Jahvin sagrađeni; Jeruzalem je čvrsto sagrađeni. Krivi prijevod, krivo tumačenje.

U hebrejskom izvorniku dalje slijedi ovako: »šeššam'alu šebatim šivte-jah 'edûth lejisra'el lehdôth lešem Jahveh«. To bi trebalo točno prevesti ovako: »Onamo uzlaze (hodočaste) plemena, plemena Jahvina, po Zakonu Izraelovu da slave ime Jahvino«. Takav je prijevod i u zagrebačkoj Bibliji. Ali Štambukov je prijevod ovakav: »Tu su plemena uzlazila, Yahwehova plemena, vele, (tu) jamstvo Israelu, priznanje Yahwehovu imenu«. Ovakav prijevod ne samo da je netočan nego i težak za čitanje i recitiranje. Za svoj netočni prijevod Štambuk ne može prizvati ni Sedamdeseticu, jer su i oni točno preveli kao i mi, ni Sv. Jeronima, jer je i on ovako preveo kao i mi. Dakle, njegov prijevod i nije na razini predaje.

Slijedi hebrejski tekst psalma ovako: »ki šammah jaševû khis'ôth lemišpat khis'ôth lebeth david«. Taj redak treba prevesti ovako: »(Jer) ondje stoji sudačke stolice, stolice doma Davidova«. Tako ima i zagrebačka Biblija. Ali Štambukov prijevod glasi: »Tu stolovahu, (tu) upravljahu, stolovahu (i upravljahu) iz Davidove porodice«. Ni LXX ni Sv. Jeronim ne mogu ni ovdje opravdati loš prijevod Štambukov.

Slijedi hebrejski tekst: »ša'alu šelôm jerušalajim jišlajv ohabajikh«, koji treba prevesti ovako: »Isprosi-

te mir Jeruzalemu, sretni bili oni koji te ljube!» Štambuk je preveo: »Dobro zaželite Jerusalemu: 'U obilju plivali koji te vole!'« O takvom prijevodu bi se moglo raspravljati, premda je prihvatljiv; ali težak za recitiranje. Slijedi hebrejski tekst psalma: »jehi šalôm behejlekh šalvah be'armenôtajikh« koji treba prevesti na hrvatski »Bio mir u utvrdama tvojim, sreća u palačama tvojim!« Ovome je prijevod zagrebačke Biblije bliži nego prijevod Štambukov koji glasi: »Mir donijele tvoje utvrde, u tvojim stanovima bilo blagostanje!« Prva polovica ovog retka je u Štambuka netočno prevedena.

Slijedi hebrejski tekst: »lema'an ahaj vere'aj 'adabberah-na' šalôm bakh lema'an beth-Jahveh 'elohênû 'abakšah tôv lakh!« što treba na hrvatski ovako prevesti: »Poradi braće svoje i drugova svojih govorit ću »Mir tebi!«, poradi Doma Jahvina, Boga našega, iskat ću za blagodat tebi.« Ovome se prijevod zagreb. Biblija sasvim približava, a Štambukov se prijevod udaljuje: »Radi svoje braće i znanaca prijatelj sam ti, radi hrama Yahweha, našeg Boga, nad tobom ću uspjeh zazivati!« Prva polovica retka je u Štambuka netočno prevedena.

Uzmimo za nalizu još jedan psalam i to Ps 84 »Kako su mili stanovi tvoji«. Naslov tog psalma glasi u hebrejskom izvorniku ovako: »lam-nasseah 'al-haggittith livne-qorah« što na hrvatski treba prevesti: »Zborovodi. Na **gittitu**. Sinova Korahovih«. U zagrebačkoj Bibliji je prijevod dobar osim što je prevodilac krivo shvatio riječ **gittith** te je preveo »po napjevu 'Tijesci'«. Međutim Štambukov prijevod ovog naslova glasi: »Pobjedniku. Na način beračkih pjesama. Korejevih potomaka«. Ovaj prijevod nije ispravan: hebr. riječ **nasseah** ne znači **pobjednik** nego **zborovođa** što je pogotovu jasno kad se radi o naslovu jedne pjesme. Hebr. riječ **gittith** je, istina, teško prevesti: ona znači ili instrument na koji se sviralo ili napjev (onda »gittitski napjev«). I glazbeni instrument i napjev potječu iz grada Gat. I ovaj psalam spada u hodočasničke pjesme. Pjevao ju je hodočasnik na samim vratima jeruzalemskog hrama u koji je došao (vjerojatno) prilikom blagdana sjenica. Smatra naj većom srećom biti blizu žrtvenika, biti u Domu Jahvinu. U psalmu ho-

dočasnik moli i za kralja (»pogledaj lice pomazanika svoga!«). Prema svemu tome zaključujemo da je psalam nastao već u vrijeme prije babilonskog sužanjstva, kada je još postojao Jahvin hram i u njem se obavljao kult i kada je još postojala kraljevska dinastija u Jeruzalemu (Vidi H.—J. Kraus, Die Psalmen, str. 583 i A. Deissler, Die Psalmen, sv. 2, pss. 42—89, Düsseldorf 1964 str. 158 sl.) Međutim Štambuk daje ovakvo tumačenje: »Psalam povratka. Spjevali su ga Korejevi potomci u samom početku vraćanja Israelaca iz Babilonskog sužanjstva s ciljem da ih oduševu za povratak. U tu svrhu nastoje probuditi u njima osjećaje za štovanje njihova Boga, Yahweha, i zanimanje za ponovnu izgradnju njegova hrama u Jerusalemu. Svaki Israelac, koji je još i najmanje osjećao za svoju vjeru i za svoga Boga, morao se osjetiti potaknutim da pođe u Jerusalem, da uspostavi ponovno mjesto Yahwehova štovanja i da opet živi čast koju su ljudi bili dužni iskazati Yahwehu« (str. 95). Ovo tumačenje ne odgovara sadržaju psalma 84, gdje se spominje hram Jahvin i žrtvenici i gdje se psalmist moli za vladara svojeg naroda i iznad svega cijeni boravak u Hramu Jahvinu. Dakle, hram postoji, i kult se u hramu redovno vrši (hodočasnik je u hram došao prilikom jednog blagdana, vjerojatno se radi o blagdanu sjenica, vidi rr. 7 i 8) i kralj kao pomazanik Jahvin postoji. Ako psalam i jest nastao u vrijeme poslije babilonskog sužanjstva, onda je nastao mnogo kasnije kad je naime hram Jahvin bio već podignut i kad se kult u hramu već redovno obavljao i postojala je već redovna velikosvećenička uprava. Opet ne bi tumačenje Štambukovo odgovaralo. Međutim, radije bih postanak ovog psalma stavio u vrijeme prije babilonskog sužanjstva (godine 650—600 pr. Kr.).

No pređimo na sam tekst psalma. U hebrejskom izvorniku psalam počinje ovako: »mah-jedidôth miškenôthejkha Jahveh seva'ôth« a na hrvatskom glasi ovako: »Kako su mili stanovi tvoji, Jahve Sebaoth (ili: nad Vojskama)!« Štambuk je to preveo: »Koli drago srcu tvoje boravište, Yahweh nebrojenih vojska!«

Slijedi r. 3: »nikspah vegam-kale, tah nafšî lehasrôth Jahveh libbî ubesarî jerannenû 'el-'el haj« što na

hrvatskom glasi: »Čezne i (također) vene duša moja za trijemovima Jahvinim. Srce moje i tijelo moje kliču Bogu živomu!« Zagrebačka Biblija ima također takav prijevod, ali Štambuk ima ovakav prijevod: »Yahwehiovih dvorova željna mi je duša, za njima gine, zaigrat mi hoće tijelo, oduševljeno klicat srce: "Tu je Bog živi!"«

Slijedi r. 4: »gam-sipôr mas'ah bajiš uderôr qen lah 'ašer-šathah 'efrohejha 'eth-mizbehôthejka Jahveh seba'ôth malki velohaj« koji na hrvatski treba prevesti ovako: »I vrabac je našao kućicu i lastavica gnjezdašce sebi, gdje stavlja mlade svoje, kraj žrtvenika tvojih, Jahve nad Vojskama, Kralju moj i Bože moj!« Štambuk prevodi ovaj redak ovako: »Stanak potraži sebi lastavica, gnjezdašce vrabac, tu će svoje mlade položiti. Tvoji žrtvenici, Yahweh nebrojenih četa, gdje su, Kralju moj, Bože moj?«

Slijedi r. 5: »ašrej jôšvej bejthe-kha 'ôd jehalelûkha selah« koji hrvatski glasi ovako: »Blaženi koji bivaju u Domu tvome, oni te trajno slave!« a Štambuk ga prevodi ovako: »Svaka sreća onim koji u tvom svetištu boraviti žele, neprestano te slaviti«. Redak 6: »a'šrej 'adam 'ôz-lô bakh mesillôth bilbabam« hrvatski glasi: »Blažen čovjek koji u tebi ima utočište (ili: snagu), u srcu svome hodočašća«. Prijevod zagrebačke Biblije je približno ovakav samo je hrvatski bolje izrečen, ali Štambukov glasi ovako: »Svaka sreća kojim u tebi moć, da pođu, odlučiše!« što će čitalac tek nakon dugog razmišljanja shvatiti što to znači. Rec 7 i 8 glase u izvorniku: »ôbrej be'emeq habakkah ma'ejan ješitûhû gam-berakôth ja'e'eth. jêlkhû mehajil el-hajil jera'eh 'el'elohim besijjôn« što na hrvatskom doslovice glase: »Prolazeći kroz dolinu Baqa u izvor je promeću, rana je kiša blagoslovima prekriva. Idu od snage do snage, objavit će (im) se Bog na Sionu!« Zagrebačka biblija ima isti takav prijevod samo je hrvatski bolje stiliziran. A Štambuk ta dva retka prevodi ovako: »Plaćući put će uspona prevaliti, na potoke teći će im suze. Blagoslovima zao djenu se vladar: od čete do čete idu, ukaza se Bog na Sionu«. Štambuk je onu riječ **baqah** preveo glagolom **plakati**, a ona je zapravo naziv jedne doline (dolina Baqa ili dolina Pla-

ča). Na temelju ova dva retka zaključujemo da je hodočasnik prolazio tom dolinom krajem mjeseca listopada kad padnu rane kiše i tu pustinjsku dolinu pretvore u zazele-njene oaze. Prolazeći tom dolinom hodočasnik misli na Jeruzalem, na hram, na Jahvu te tako od koraka do koraka dobiva sveudilj nove snage za naporan put. Tumačenje koje Štambuk daje za r. 8 na stranici 97 nije prihvatljivo: tu se ne može raditi o perzijskom vladaru ni o njegovim garnizonima.

Na taj bismo način analizu psalama mogli i dalje prosljediti. Ali dosta je i ovo da pokažemo kakva svojstva ima novi Štambukov prijevod i komentar psalama.

Uzeli smo samo dva psalma i analizirali ih. No što vrijedi za ova dva psalma uglavnom vrijedi i za sve ostale psalme: ima psalama koji su bolje prevedeni nego ova dva a ima ih, nažalost, koji su još netočnije prevedeni i koji su veoma teški za čitanje na hrvatskom jeziku.

Ovih sam nekoliko opaski napisao da se vidi kako je velik pothvat koji je poduzeo Štambuk. Vjerujemo da je to njegovo životno djelo i da je u nj uložio mnogo truda pa ga stoga treba pohvaliti. Sigurno je da je i takvim prijevodom uloženo nekoliko kamenčića više u zgradu hrvatske bibličistike.

Adalbert Rebić

HERDERS THEOLOGISCHER KOMMENTAR ZUM NEUEN TESTAMENT (= HThKNT)

1. R. Schnakenburg, DAS JOHANNESEVANGELIUM, *Teil I*: Einleitung und Kommentar zu Kap. 1—4; HThKNT IV/1, Herder Freiburg — Basel — Wien 1967. Stranica XXXIV+524; *Teil II*: Kommentar zu Kap. 5—12. HThKNT IV/2, Freiburg 1971, stranica XVI+544; *Teil III*: Kommentar zu Kap. 13—21. HThKNT IV/3, Herder Freiburg 1975. Stranica XVI+479.

U izdavačkoj kući Herder (Freiburg, Basel, Wien) upravo je izašao treći i posljednji svezak dosad najopsežnijeg, i jednog od najboljih, komentara Ivanova evanđelja. Komentar je izradio poznati katolički egzeget iz Würzburga Rudolph